

Leo Pavlát

**Antisemitismus
se stal z lokálního
globálním.
Kvůli sociálním
sítím**

ROZHOVOR
Jan Januš
FOTOGRAFIE
Honza Zima

~
Z čeho v současnosti
pramení antisemitismus
a kde se bere?

~
Vyrovnalo se lidstvo
dostatečně
s hrůzou holokaustu?

~
A v jaké kondici je nyní
Židovské muzeum v Praze?

„Antisemitismus je v posledních letech na vzestupu. Je to patrné ze statistik v Evropě, ale nověji také v USA, kde to dříve nebylo běžné,“ otevírá náš rozhovor Leo Pavlát, ředitel Židovského muzea v Praze. „Americký židovský výbor publikoval koncem října výsledky reprezentativního průzkumu. Plných 89 procent židovských respondentů v něm uvedlo, že antisemitismus je pro americkou společnost problém. Hrozbu cítí zejména z extrémní politické pravice, ale i z extrémní levice. Podobně varovné jsou údaje zejména z Velké Británie, Německa, Francie či Švédska. Nárůst antisemitských incidentů přitom nepochybně souvisí se současnými celospolečenskými problémy,“ upozorňuje v našem převážně pochmurném povídání tento publicista a dřívější diplomat. Na vysvětlenou však dodává: „Když v českém prostředí mluvíme o židech, hovoříme o občanech této země, kteří své židovství projevují nábožensky, kulturně, případně je pro ně osudovým rodinným traumatem z období šoa (hebrejský výraz pro holokaust — pozn. red.). Příklon k židovské národnosti je minimální.“

Odkud se antisemitismus v současnosti vlastně bere? ~ Přibližně od počátku tohoto tisíciletí má v zásadě tři zdroje. Tehdy se k pravicovým extrémistům výrazněji připojili ti zleva a současně islamističtí fundamentalisté. Pravicový extremismus se prolíná s neonacismem. Jeho přitažlivost má ale své meze — zkušenost se šoa ho přece jen diskvalifikuje a na popírání a zpochybňování šoa se navíc hodně soustřeďuje. K tomu obviňuje židy z neloajality k domovským státům, je vyhoceně nacionální, jako židovské zlo zavrhuje demokracii, multikulturalismus a globalismus. S extrémní levicí pak pravice sdílí odpor k existenci Státu Izrael. Jeho levicoví odpůrci jej v rozporu s dějinnými fakty i každodenní skutečností označují za umělý, koloniální útvar, ostrov rasismu a apartheidu. To už ale mluvíme o antisionismu. Šíření nenávisti k židům nebývale usnadňují sociální sítě. Dříve byl antisemitismus lokální, týkal se míst, kde židé žili. Dnes je globální, živý i tam, kde nikdy žádné židovské společenství nebylo.

Proč se ale takováto nenávist otáčí právě proti židům? ~ To je třeba se vrátit do historie. Co židy po staletí stavělo do pozice pronásledované menšiny, byla původně víra, tedy náboženství. Ve většinovém křesťanském společenství, v němž žili po ztrátě národní samostatnosti v historické vlasti v prvním století, byli vždy těmi opovrhovanými a totéž do značné míry platilo i pro země s islámskou nadvládou. Tak tomu bylo po staletí a antijudaismus a na něj navazující před-sudečné vnímání židů se historicky pevně vtiskly do kulturního povědomí světa. Tento první, ideový důvod se současně promítl i do sociálně-ekonomické roviny.

LEO PAVLÁT

Ředitel Židovského muzea v Praze, spisovatel, novinář a bývalý diplomat. V rámci pražské Židovské obce se angažoval již od 70. let, kdy působil jako redaktor v nakladatelství Albatros. Po revoluci pracoval na velvyslanectví v Tel Avivu, v roce 1994 se pak stal ředitelem nově vytvořeného Židovského muzea, jímž je dodnes. Napsal knihy jako Osm světél, Příběhy z Bible, Pomsta čarodějky Simy, Tajemství knihy či Židovští autoři v literaturách evropských zemí. Podílel se rovněž na legendárním dětském časopisu Čtyřlístek, pro který připravoval seriál Jáchym a tiskařský šotek.

Židé nesměli vlastnit půdu, museli platit zvláštní daně, žít odděleně od ostatních obyvatel. A takový staletí trvající přístup k nim měl i psychologické důsledky v podobě nenávistných fám a pomluv — vzpomeňme jen na údajné rituální vraždy. Když se pak židé od konce 18. století dočkali postupného zrovnoprávnování, v našich zemích se tak plně stalo ústavou z roku 1867, a mohli se podílet na politickém, hospodářském a kulturním životě, někteří vynikli. To vyvolalo nové antipatie, dohady, „co za tím je“. Výrazem toho se stala představa antisemitů o jakémsi židovském spiknutí, tajném společenství usilujícím o světovou nadvládu. Jako na spolčení škůdců se na židy nahlíželo již ve středověku, ale teprve v novověku se toto přesvědčení plně rozvinulo. Devatenácté a 20. století je tak dobou nesčetných antisemitských publikací, které mají i dnes své čtenáře a následovníky. To vše se mimochodem promítlo i do jazyka — stačí se podívat na některé lidové písně, různá rčení — a jsou to často obraty dodnes živé.

Původně tedy tato nenávist vychází právě z židovské víry a odlišnosti od většinové společnosti a je spojená rovněž se závistí? ~ Ano, v podstatě jde o odpor a podezřavost vůči jinakosti. Židé jsou přitom historicky jen jedním z konkrétních příkladů. Ano, někteří od 19. století vynikli, ale zároveň další žili ve velké bídě. Stačí připomenout Ivana Olbrachta a jeho Golet v údolí. Židovské společenství však nehledě na chudobu vždy mělo své hodnoty — víru a s ní související náboženské vzdělání. Židé byli zvyklí se učit, a když dostali šanci studovat jako ostatní, chtěli dokázat své schopnosti. Do Ameriky ve druhé polovině 19. století, kdy tam začínala židovská imigrace, nepřijížděli žádní boháči, ale krejčí, ševci a nosiči vody. Během několika generací se ale množí, nejen v Americe, vlastní píli a umem vypracovali — a to mnoha méně úspěšným vadilo.

Pokud většinová společnost něco z dějin zná, tak má alespoň určité povědomí o hrůzách spojených s druhou světovou válkou a s holokaustem. Proč nejsou tolik známé i další a třeba starší útoky na Židy? Ony známé byly. Třeba Kišiněvský pogrom v roce 1903, o němž se v liberálním tisku psalo s odporem. Ale obecně ve světě nové hrůzy zastírají ty staré. Právem mluvíme o šoa jako o zvlášť děsivém mementu, ale od té doby došlo k dalším genocidám, i když ne za stejných okolností. Stránky, které evidují násilí, se stále plní, a ty spodní se už tolik nečtou.

Co podle vás genocidu vyvolává? Má stejné výchozí symptomy, o kterých jsme mluvili u antisemitismu a antijudaismu? ~ Termín genocida formuloval právník Raphael Lemkin, za druhé světové války

Židovské muzeum je na tom finančně velmi zle. Naše příjmy se letos ke konci října meziročně propadly už o 136 milionů korun.

»

Existuje sarkastické rčení, že někteří lidé židům holokaust nikdy neodpustí.

«

židovský uprchlík z Polska do Švédska a po ní autor návrhu „Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia“ přijatého OSN. Genocida znamená „vraždu rodu“ — v původním pojetí vyvražďování určité skupiny lidí definované na základě etnika či rasy. To je v historii třeba odlišit od válek a všemožného násilí včetně toho protizidovského, jejichž cílem přes nespornou krutost a nesčetné oběti ještě nebylo vykořenění celého společenství. Už před druhou světovou válkou se genocidy dopustilo Turecko na Arménech. Genocida označovaná jako šoa je však specifická, protože šlo o celospolečenský, předem definovaný program s jasnými etapami. Nacisté nejprve definici v norimberských zákonech stanovili, kdo je Žid — až do třetí generace. Následovalo zbavení obživy, vyvlastnění a spolu s ekonomickým ožebračením sociální vyloučení. Dalším stupněm bylo shromáždění na jednom místě a nakonec likvidace; hromadné vyvražďování pojaté z velké části průmyslově. Některé z těchto rysů

provázejí i jiné genocidy, ale v případě šoa byl člověk odsouzen k smrti ještě předtím, než se narodil. Šlo současně o proces globálního rozsahu s jediným s cílem: vyhladit Židy do posledního. V tom, nikoliv počtem obětí, je šoa genocidou tragicky ojedinělou.

Vyrovnilo se podle vás lidstvo dostatečně s hrůzou holokaustu? Máme nastavené všechny potřebné mechanismy od vzdělávání, práva až třeba po policii tak, aby se nic podobného už nemohlo opakovat? ~ V demokratické části světa existují zákony, které většinově postihují popírání holokaustu, schvalování genocid nebo znevažování jejich obětí. Děti se o tom učí ve školách. Horší je to s aplikací takových zákonů. U nás letos například vyšla kniha Jedovatá houba, překlad antisemitského spisku pro děti z hitlerovského Německa nejhrubšího typu. Vyvolalo to velké pobouření — a u toho vše skončilo. A kromě takového řekl bych historizujícího antisemitismu je zde

OSN každoročně přijímá proti Izraeli desítky rezolucí — v příkrém rozporu s tu a tam přijatým odsudkem Severní Koreje, Číny, Íránu nebo Sýrie.

dost zavádějící. A byly natočeny i jiné divácky ceněné filmy, například italský Život je krásný, který však zase nesmírně zkresluje, jak vypadal nacistický koncentrák. Uměleckost by prostě neměla popírat fakta.

Významnou roli v této osvětě hraje právě vámi řízené Židovské muzeum v Praze. Když spolu mluvíme, je z nařízení vlády zavřené, ale jak byste jeho současné aktivity přiblížil? ~ Do našich expozic je možno nahlédnout online, živě takto nabízíme i večerní pořady a obdobně se věnujeme vzdělávacím projektům. Finančně jsme však na tom zle. Jako nestátní instituce nedostáváme do rozpočtu žádné příspěvky na provoz a rozhodující je pro nás návštěvnost. Od začátku roku do konce října k nám ale přišlo jen 125 541 návštěvníků, o 461 869 méně než za stejné období loni. Meziročně to představuje pokles téměř 79 procent a v příjmech propad o více než 136 milionů korun — více než 81 procent. Pokud se ani v druhé polovině příštího roku alespoň z poloviny neobnoví turistický ruch z doby před epidemií, naše muzeum bude bojovat o existenci.

O nebezpečí jsme se bavili obecně. Když ale na závěr budeme osobnější, jak se vy sám cítíte v České republice? ~ Bezpečně. Postoj české veřejnosti k židovskému společenství je vstřícný. Je však stále co řešit. Například se dlouhodobě nedaří, aby městská část Praha 1 instalovala příslibené bezpečnostní zábrany u Španělské synagogy. **❶**

antisemitismus označovaný jako „nový“, který souvisí s konfliktem na Blízkém východě. V tomto případě se antisemitismus schovává za antisionismus. Kdy se kritika Izraele stává antisemitskou, se ví: pokud zastírá snahu o likvidaci Státu Izrael, pokud Izrael demonizuje nebo pokud se mu měří jinak než ostatním zemím. OSN každoročně přijímá proti Izraeli desítky rezolucí — v příkrém rozporu s tu a tam přijatým odsudkem Severní Koreje, Číny, Íránu nebo Sýrie. Na takové hlasovací mašinerii se často podílejí i demokratické státy, i když Česká republika takto většinou nejedná.

Není současný postoj společnosti k židům a potažmo vůči Izraeli často ovlivněn i pocitem viny, který vůči nim mnozí cítí, ale který si zároveň nechtějí přiznat? ~ To je otázka pro psychology. Ale existuje sarkastické rčení, že někteří lidé židům holokaust nikdy neodpustí.

Jak těmto nenávistným náladám čelit do budoucna? Jde hlavně o osvětu? ~ Odpověď je všeobecně známá. Ano, vzdělávání, osvěta jsou důležité. Základ je však v rodině, protože ani sebelepší škola nemůže napravit, co rodina nedá. V politice zoufale chybějí respektuhodné osobnosti, příklady, které inspirují. Podstatný je funkční právní systém s rychlou vymahatelností práva. A ovšem žijeme v takzvané postmoderní, postfaktické době, kdy jako by platilo všechno a nic. Etické normy, historická fakta — vše je zpochybněno. Vpád sociálních sítí do životů, spojený s cíleným šířením nesmyslů takovému znásilňování vědomí a skutečnosti napomáhá. Ve všeobecně adorovaném prostředí konzumu a zábavy je pak výsledkem stále větší povrchnost, oslnění vnějškem, efektem, ideálem je okamžitý úspěch. To všechno lidi zplošťuje, snižuje šanci, že budou jednat poučeně a empaticky. Už na jaře se z řady zdrojů šířily zprávy, že za covid-19 mohou židé. A netřeba chodit daleko do světa. Ve stejné době u nás občas mimo Prahu ukazovali na návštěvníky s pražskou značkou na autě coby šířitele nákazy. Pokud se lidé neodvrátí od deformujícího vlivu sociálních médií a nepřijmou za své kritické myšlení, situace — a zdaleka nejen pro židy — se bude zhoršovat.

Jakou roli mohou při osvětě těchto témat sehrát třeba filmy a romány? Které tituly byste vyzdvihl, protože vám přijdou přesné? ~ Především Šoa od Clauda Lanzmanna, devítihodinový dokument s osobními výpověďmi pamětníků. Tím neříkám, že působivé nejsou i některé hrané filmy či knížky s tematikou šoa, ale za nejsilnější považuji, co je autentické, třeba také Sedm světů od Olgy Sommerové. Ano, Spielbergův Schindlerův seznam asi už navždy nejvíc utkví v paměti. Co se ale skutečného Schindlera týče, je